

M. Àngels Francés Díez i Irene Mira-Navarro (ed.), *Identitats culturals contemporànies: el cas català*, Kassel, Edition Reichenberger, 2022, 195 p., ISBN: 978-3-967280-36-4.

El segle xx, entre guerres, desplaçaments, exilis, migracions, descolonitzacions i globalitzacions, va posar sobre la taula qüestions de pertinença, és a dir, d'identitat. Els grans canvis van provocar que, mentre que una bona part de la població mundial es preguntés qui o què era o d'on era o pertanyia, una altra bona part plantejava la demanda de reivindicar qui o què era i la defensa justament d'uns trets de pertinença, tant individuals com col·lectius. Perquè, a més, no es tractava d'uns canvis només geogràfics, socials, culturals o polítics, sinó també de l'accés de grups fins aleshores considerats minories als estudis i recerques i que, des d'òptiques de gènere, classe o ètnia, van començar a destruir i deconstruir paràmetres i conceptes en absolut neutres, però que durant segles havien estat considerats com a hegemònics, universals i, per tant, normatius. El fet de ser, individualment o col·lectiva, ja no volia ni podia permetre definir-se mitjançant uns discursos homogenis i desenvolupats pels mecanismes del poder que, des d'ordres heteropatriarcals o d'estats nació, marcaven —i encara marquen— les normes. Aquest debat ens ha proporcionat nombrosos estudis i recerques especialitzades que l'han tractat des d'òptiques diverses tot enriquint-lo i obrint noves línies, com és el cas d'aquest volum editat per les doctores M. Àngels Francés Díez i Irene Mira-Navarro, de la Universitat d'Alacant.

Ja en l'índex com en la introducció, podem comprovar que l'objectiu del volum *Identitats culturals contemporànies: el cas català* és el de tractar, des de l'actualitat, de forma calidoscòpica, multifocal i transversal, la identitat cultural catalana —nació o nacions sense estat en un estat-nació que li és contrària— a través de les representacions artístiques, incidint especialment en les referides al gènere i les sexualitats. Un total de dotze textos distribuïts en tres seccions aporten tot un seguit de visions i anàlisis ben interessants sobre les identitats nacionals, culturals o de gènere. Tal com assenyalen

les editores, que es posicionen fora d'essencialismes identitaris, són aportacions que se sumen a d'altres que des de la cultura catalana hi han incidit, i que ens permeten plantejar-nos si les produccions culturals que s'hi analitzen es resisteixen a les tendències que marquen el món contemporani postmodern o si, per contra, s'hi submergeixen malgrat el cost d'evitar la dominació que les tendències porten implícites (ix).

Molts dels autors i autores ja havien realitzat recerques importants sobre la literatura com a eina identitària i sobre com la cultura i la literatura catalanes creen referents imaginaris compartits, sobretot tenint en compte que la nostra «comunitat imaginada» és, en paraules d'Enric Balaguer (2007), una «nació problemàtica». Estudis i recerques sobre identitats individuals i col·lectives, que parlen de construccions processals i múltiples, multifacètiques també, sempre negociades i situacionals. Per tant, doncs, condicionades. I en aquest conjunt d'articles justament podem comprovar com diverses produccions interfereixen, perquè en són creadores o receptores, en la construcció simbòlica d'identitats, que canalitzen emocions, transformen percepcions, revisen discursos i canvien o reorganitzen cultures, perquè les cultures ens defineixen individualment, però també creen col·lectivitat i/o nació.

La primera secció, «Identitat nacional», ens ofereix tres estudis sobre tres escriptors valencians, Joan Fuster, Gaspar Jaén i Joan Lluís Moreno Congost. En el que és el seu any de centenari, Joan Borja obre el volum amb «Llengua, literatura i identitat: percepció, concepció i anàlisi de la diversitat cultural i nacional en l'obra assagística de Joan Fuster», un autor visionari per a qui la identitat està condicionada pels límits del llenguatge. Borja, que en reivindica la figura i denuncia, amb arguments i amb les paraules mateixes de l'autor, els intents per desprestigiar-lo, analitza, a través de les influències i textos, com Fuster planteja la «interdeterminació» (5) entre llengua i identitat en què fonamenta les seves teories sobre nació, nacionalisme o pàtria des d'un pensament crític, no exempt d'ironia i de posicions heterodoxes, en una defensa de la percepció i cognició del món derivada de les formes del llenguatge, d'una identitat col·lectiva vinculada a la llengua en la complexitat política vinculada a una «memòria forjada pel llenguatge» (16). Hèctor Càmera-Sempere, a «De la microidentitat a la macroidentitat en l'obra de Gaspar Jaén: l'espai i el temps», explica com l'escriptor crea literàriament el seu microespai (Elx), la seva «petita pàtria», amb trets propis i amb llocs i temps personals, viscuts però també fruit de la memòria. Càmera-Sempere ens porta per un recorregut literari d'un espai real i alhora perdut, per un arrelament de Gaspar Jaén mitjançant el propi desarrelament que l'allunya i que l'aboca a un viatge constant entre present i passat, entre vivències personals i referents col·lectius, com la Festa, en un diàleg per trobar pertinences des del microespai en el macroespai col·lectiu i compartit. El darrer article de la secció, de Dari Escandell Maestre, «Des

d'Alacant estant: la idiosincràsia valenciana de la ciutat a través de l'obra narrativa de Joan-Lluís Moreno Congost», analitza com aquest dramaturg i narrador mostra una identitat alacantina des d'una «valencianitat desenfadada, senzilla i atàvica» (33). Escandell ens situa la realitat sociolingüística d'Alacant i el País Valencià i la relació dels autors alacantins amb la literatura catalana. Centrant-se, en concret, en l'obra narrativa de Congost, i com aquesta basteix mitjançant identitats individuals una identitat col·lectiva compartida, demostra com es produeix el salt de la localitat a la globalitat, la locaglobalització. Com el narrador aconsegueix que els escenaris reconeguts, el temps, els espais, la memòria, les històries individuals amb contrastos i paradoxes de la, citant Lluís Alpera, «perifèria cultural», siguin autòctons però, al mateix temps, també universals (45).

La segona secció, «Altres llenguatges. Pensar el jo i el nosaltres des de la imatge», ens ofereix quatre textos, un sobre còmics, un altre sobre pintura i escultura, i dos dedicats al cinema actual. El primer és el d'Eduard Bayle López, «Experimentació identitària de l'arquetip heroic femení en els còmics d'Enric Sió: d'objecte hipersexualitzat a agent del canvi sociopolític». Bayle fa referència a com en els anys 60 i 70 comencen a haver-hi alguns canvis pel que fa als arquetips femenins dels còmics, sempre subalterns i subordinats, amb personatges que comencen a transgredir i crear nous aspectes, però des de la mirada i el desig masculins que, també posteriorment, com assenyala i fa ell mateix, han estat revisats. Analitzant tres obres d'Enric Sió, emmarcades en el context europeu, mostra com els nous arquetips, malgrat que aportin nous espais de llibertat femenina, no deixen d'amagar la violència i submissió i perpetuar el model perquè «es limita a capgirar-lo sense abandonar la perspectiva masculina primigènia» (55). La relectura i revisió de Bayle —i alhora reivindicació necessària— de l'obra de Sió en destaca els punts interessants amb una interpretació en clau social i política i amb una sinergia que es crea entre els seus personatges i el context, un pas endavant en la producció del còmic que no trenca estereotips, però sí que introdueix matisos que obriran camins posteriors. Enric Balaguer Pascual ha aprofundit en moltes de les seves recerques en aspectes de les identitats i les seves representacions, sobretot de les identitats col·lectives i com la cultura les representa, però, també, com les crea. En el seu article «Algunes notes sobre pintura, escultura i imaginari nacional», reincideix en el diàleg artístic, cultural i transversal. I, en concret, en pintors i escultors que han contribuït a construir relats nacionals, com l'espanyol, amb la pintura de caire històric de finals del segle XIX i inicis del XX; el català, amb Torres Garcia i Joan Miró, i el basc amb Eduardo Chillida i Jorge Oteiza. Balaguer traça les interaccions entre art i identitat, com aquest construeix, de forma dirigida en alguns casos, relats nacionals i com hi ha veus també més personals, com els darrers tres artistes esmentats. Mitjançant

aquestes obres, ens presenta com l'art aporta una «dialèctica en alguns casos invisible o poc perceptible» (69) pel que fa a les identitats col·lectives i nacionals.

Pel que fa al cinema, Joaquim Espinós Felipe estudia pel·lícules valencianes recents i Antoni Mestre algunes de les creacions de Marçal Forés. Joaquim Espinós Felipe, a «Identitats escindides: el retorn als orígens en el cinema valencià recent», analitza sis pel·lícules escrites o dirigides, dels del 2011 fins al 2019, per sis creadors valencians. Ens situa les obres i els seus creadors i destaca com totes, malgrat les diferències de tècniques o de plantejaments, tenen un eix comú compartit, el del retorn a casa, als orígens. Espinós, que té en compte que aquest és un relat ancestral ja des de l'*Odissea*, ens posa al descobert una coincidència ben curiosa i interessant que es produeix en aquesta darrera dècada i en el cinema valencià: com, a pesar de la diversitat de tècniques, motius, focalitzacions o simbologies, les pel·lícules comparteixen una mateixa idealització del lloc de partida, el sentiment de pertinença a una comunitat, o la necessitat de refer trencaments amb generacions anteriors. Una recerca d'identitat individual i col·lectiva en una societat globalitzada. Identitat individual i col·lectiva que a vegades és plena de violència per a les noves generacions, com podem comprovar en el text d'Antoni Mestre Brotons, «Adolescents animals: sexualitat, violència i espectralitat en el cinema de Marçal Forés». A partir d'algunes de les seves obres i tenint en compte influències diverses de teories recents sobre l'animalitat, Mestre destaca els elements que caracteritzen el cinema de Forés que retrata un grup de joves homosexuals que s'expressa, amb transgressions diverses que pertorben —violència, sadomasoquisme, espectres—, contra el món adult del qual no volen formar part.

La darrera secció, «Les representacions de l'alteritat: pensar el gènere, la sexualitat i l'origen», recull cinc articles centrats en el gènere i les sexualitats. Carles Cortés Orts, a «Flors de debò de Mercè Rodoreda: la construcció de la identitat a través de l'imaginari de l'escriptora», exposa com, en la segona part del llibre *Viatges i flors*, en un embolcall narratiu fantàstic, l'autora, que mai no trenca «els esquemes patriarcals» (118), amb temes vinculats a l'experiència femenina i mitjançant transformacions i metamorfosis també simbòliques, es refereix a la paradoxal construcció-destrucció d'identitats, des d'una concreció individualista que li permet, críticament i irònica, transgredir la realitat. Transgredir, transportar o transitar. Trencant l'ordre de l'índex, fem esment primer del transitar a través de l'espai amb els textos de les dues editores, els de M. Àngels Francés Díez i Irene Mira-Navarro, que analitzen, respectivament, els espais de Carmelina Sánchez-Cutillas i Vicent Andrés Estellés. A «L'espai del gènere en Carmelina Sánchez-Cutillas: una construcció identitària», Francés, comissària de l'Any Carmelina Sánchez-Cutillas, que ha permès amb èxit reconegut de recuperar la trajectòria i obra de l'autora, analitza la representació simbòlica d'Altea i València

a partir d'uns eixos concrets del discurs de l'escriptora en les seves obres, sobretot de *Matèria de Bretanya*, «el més excepcional llibre de records que té la literatura valenciana contemporània» (156). I mostra com, des de posicions marginals i des d'una seva cambra pròpia, crea el seu relat d'identitat col·lectiva, entre els contrastos de memòria i pàtria, entre els àmbits i rols privats femenins i els àmbits col·lectius del carrer i la festa que li permeten socialització i també accés a la cultura. Si la rebel·lió de Carmelina Sánchez-Cutillas és la cambra pròpia i l'àmbit públic, per a Vicent Andrés Estellés, un *flâneur* masculí i, per tant, lliure malgrat el context, ho són els espais perifèrics, marginals i subversius de sexualitat. Així, Irene Mira-Navarro, a «La felicitat d'alterar les normes: perifèria urbana i sexualitat proscriu en la poesia estellesiana», passeja per una València perifèrica i per les pronopaties dels poemes de l'autor en «els solars en consolats d'amor» (179) —plens de carnalitat, prohibicions, repressions, sexualitats subalternes, prostitució, homosexualitat...— que basteixen el seu discurs metapoètic, testimoni i consciència.

I dos articles que transiten també per altres espais. Anna Esteve Guillén, a «Identitat, gènere i diversitat a propòsit de *Duna*, de Muriel Villanueva», a més de les argumentacions documentades de la importància de la literatura infantil i juvenil en la creació d'imaginari i de construcció d'identitats, se centra en aquesta obra d'una autora ja reconeguda que ens presenta un *bildungsroman*, un aprenentatge en forma de diari íntim d'una adolescent, enmig de complexitats familiars i emocionals i les seves relacions amb una persona transgènere i ens demostra la necessitat de creacions de literatura infantil i juvenil que s'enfrontin, com aquesta, a la diversitat i pluralitat identitària actual. Complexitat, transmigrar i la transculturalització són els aspectes bàsics que tracta el text d'Isabel Marcillas-Piquer, «Identitat poètica de la transculturació en la narrativa de Najat El Hachmi i Saïd El Kadaoui». Marcillas s'endisa en la transculturalitat en la literatura catalana a partir dels assaigs i les ficcions d'aquests dos escriptors i, també, en la seva recepció i acceptació. I als problemes de les pertinences i identificacions, des de dins i des de fora, dels personatges en aquestes obres autoficcional, sempre transitant entre la cultura heretada i la nova —o les escissions que això comporta, sobretot per a les dones, el seu cos i sexualitat— que es vehiculen mitjançant la llengua catalana i una visió des de la «frontera» (172).

Si les identitats són múltiples i diverses també ho són els dotze estudis d'aquest volum que ens presenten un calidoscopi múltiple, un prisma ple de matisos i enfocaments que paga la pena de tenir en compte i llegir. Amb estudis més concrets i centrats en creadors o creadores contemporanis o d'altres de més oberts, teòrics o transversals, *Identitats culturals contemporànies: el cas català* obre camí a nous coneixements. I, un tret important, són estudis que se centren en la literatura i la creació dels darrers anys

i de la nostra actualitat, ben necessaris i força sovint, malauradament allunyats, per tantes qüestions, de les aules i els estudis universitaris.

MONTSERRAT PALAU VERGÉS
Universitat Rovira i Virgili
montserrat.palau@urv.cat
ORCID 0000-0003-3723-1526